

Ана Јовашевић
Београд

ЕВРОПСКИ КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ

Бранимир Стојковић: Европски културни идентитет, Београд, Службени гласник, 2008, стр. 181.

У издању реномиране издавачке куће „Службени гласник“ из Београда се не тако давно појавила књига Бранимира Стојковића под насловом „Европски културни идентитет“ која је изазвала велико интересовање не само стручњака из области културологије и европских интеграција, већ и пажњу шире јавности на што указују и два тиража у кратком времену. Реч је о књизи која даје преглед основних и најзначајнијих питања везаних за проблем културног идентитета у реализацији идеје „уједињене Европе“. Свест о неопходности утемељења европског културног идентитета подразумева истовремено свест и осећање припадности истом – европском друштву, „Европи без граница“ – као простору слободе, безбедности, правде и сарадње, која је данас добила своје оживотворење као никада пре тога.

Настао на тлу Европе где су, заправо, и настале прве модерне нације у различитим и испреплетеним међусобним односима европских држава, као метанационална (а не наднационална) категорија, европски културни идентитет се јавља као интегришући начин за превазилажење појединих националних идентитета. Његово се утемељење налази у историјском идентитету Европе која се трансформише и пројектује у заједничку идеју европске будућности. Тако је идеја Виктора Игоа (председавајућег на Европском мировном конгресу у Паризу 1849. године) „да ће све земље континента (мислећи на Европу) без губљења својих различитих особености и славне индивидуалности постати блиске и здружити се у европско братство“ постала реалност, посебно после ступања на

снагу Лисабонског споразума децембра 2009. године која је довела до радикалне и квалитетно нове улоге и трансформације Европске уније као најзначајније регионалне политичке, економске и безбедносне организације на свету.

Европски културни идентитет је аутор изложио у четири основна поглавља, поред увода, закључка и прилога (Регистра имена и Регистра појмова) који се логично настављају и представљају јединствену целину у покушају да понуди одговоре на питања: постоји ли европски културни идентитет, из чега се он састоји, које су његове основне карактеристике, каква је улога уметничког стваралаштва и културе у његовом настајању и развоју, који чиниоци делују у том правцу и др.

У покушају давања одговора на ова и бројна друга питања, аутор је, као што је то уобичајено за монографске радове ове врсте, у првом поглављу под називом „Одреднице европског културног идентитета“ најпре приступио дефинисању средишњег појма - а то је појам културног идентитета уопште, полазећи од анализе садржаја два његова елемента. То су: а) идентитет у смислу означавања колективне свести, припадања (лични, социјални, политички или културни) анализирајући га са политичког, социолошког, психолошког и антрополошког аспекта и б) култура у смислу човековог производа који је настао током историјског развоја радом више генерација и које нови нараштаји усвајају и прерађују.

После прегледне и исцрпне анализе појединих теоријских схватања појма и значаја идентитета, аутор под тим подразумева: а) идентитет који је истовремено и индивидуални и колективни феномен, б) идентитет који је одређен припадањем, али и поседовањем одређених одлика, в) одлике које чине идентитет могу бити територијалне и социокултурне, г) идентитет је истовремено и систем и процес и д) идентитет је настао представљањем себе које је стално прилагођено и другима. Поред индивидуалног, посебан значај има и групни идентитет који представља истовремено афирмацију, али и негацију одлика које припадају појединцу. И на крају, аутор културу (као цивилизацијску тековину) доводи у везу са идентитетом стварајући кованицу – културни идентитет. Под овим појмом он подразумева самосвест припадника групе која историјски настаје и развија се у зависности од критеријума које та група успоставља у односима са другим групама.

Да би аргументовао своје ставове, аутор је у овом поглављу изложио и кратак историјски развој и настанак појма идентитета (почев од античких мислилаца Аристотела и Платона преко размишљања Хјума, Ериксона, Гофмана, Кулија, Бергера, Лукмана и др.), као и различите контексте његове употребе од филозофије, психологије, социологије, културологије и политике, да би потом приступио дефинисању појма културни идентитет, анализи његових особина и карактеристика, те идентификатора као његових операционалних носилаца. Посредством ових идентификатора се и операционализује културни идентитет. Ти идентификатори представљају обележја из којих друштвене групе конституишу властити идентитет, али и разазнају и приписују идентитет другим друштвеним групама будући да им придају одређено културно условљено значење.

У том смислу је посебно детаљно и аргументовано истражен процес енкултурације (или социјализације). То је, заправо, процес развоја културног идентитета (и њему примерени енкултурацијски механизми) током којег се на индивидуалном нивоу усваја културни идентитет, а човек као јединка постаје личност која је обликована културом коју усваја. Дакле, то је процес током којег биолошка јединка усваја културу друштва у коме је рођена и унутар кога током одрастања постаје личност. Или другим речима, овде се ради о процесу културне трансмисије између свих ранијих генерација и оне која се налази у процесу енкултурације.

Аутор је посебну пажњу посветио анализи основних елемената процеса обликовања европског културног идентитета на индивидуалном и групном нивоу указујући на сложеност и противуречност овог процеса. Овде се ради о фази антиципативне енкултурације путем које се врши културна адаптација на ситуацију која још није актуелна, али се њено настајање очекује (оно реално предстоји). Поред енкултурације, савремене друштвене процесе карактеришу још и следеће појаве: а) акултурација – процес у коме државе у настајању (бивше колоније) прихватају културне моделе који потичу из њихових бивших метропола и посредством којих остварују доминацију над целокупним становништвом, б) нативизам – друштвени покрет који је усмерен на реафирмацију изворних култура и представља облик реакције на стрес који је изазван културацијом и в) анакултурација - процес обрнуте акултурације посредством кога се појединци или читава група враћају изворној

култури својих предака, при чему је аутор после одређивања појма и карактеристика сваког од ових процеса, указао на њихов међусобни однос, утицај и повезаност.

Друго поглавље „Основне детерминанте европског социокултурног простора“ се бави проблемом одређивања детерминанти европског културног простора који представља незаобилазну претпоставку европског културног идентитета. На основу изложених историјских, социолошких и културолошких сазнања, Европа се одређује као „током историјског процеса настала мешавина цивилизација и култура“. На почетку излагања у оквиру овог поглавља је указано да и поред различитих приступа схватању и интерпретацији појмова цивилизације и културе, они ипак не искључују могућност постојања универзалне цивилизације, односно повезаности културе за дух народа и његову неупотребивост и несводивост на друге културе. Као основни критеријум који раздваја ова два појма најчешће се узима „дух народа“ (Volksgeist).

Под цивилизацијом аутор подразумева скуп вредности које човечанство у свом развоју остварује на бесконачном путу свога прогреса. Практично цивилизација сазрева и развија се у простору који је прожет културом једног народа у дугом историјском развоју. Али би то било њено једнострано одређење ако не би уважавало утицаје са стране, утицаје других цивилизација. Наиме, закључује аутор, нема аутохтоне цивилизације у смислу „монокултуре“, већ она представља тековину више народа у историјским развоју. Тако се и долази до заједничке европске цивилизације (или заједничке европске културе) која је утемељена на скупу заједничких вредности европских народа насталих у њиховом историјском развоју и сазревању.

У том смислу су нарочито значајна сазнања културне антропологије која говоре о постојању јединственог европског културног простора (и то од најстаријих времена из периода историјских сеоба народа и дифузије основних културних тековина), као и на основу анализе и увида у одлике савременог живота и савремене културне продукције и начина живота грађана Европе. Ту је посебно место посвећено анализи утицаја Западне Европе у процесима настајања и развоја европског културног простора где су суочени и критички и аргументовано сагледани резултати више истраживања која су спроведена последњих деценија 20. века о актуелном тренду настајања европског друштва које представља социокономску

основу утемељења савременог европског културног идентитета без обзира на индивидуалне разлике које постоје између појединих националних култура (култура појединих народа), односно разлике које постоје између Западне, Источне и Средње Европе.

Тако сагледано излагање је пошло од тврдог језгра настајања европског културног идентитета у оквиру и под окриљем Европске економске заједнице и њеног настојања на формирању јединственог европског економског, социјалног и културног простора. Стога се често простор Европе идентификује са простором држава чланица Европске економске заједнице (данас Европске уније). То је, заправо, пројекција европске цивилизације, а не тренутног стања 27 држава чланица Европске Уније. И овде аутор покушава да одреди које су то одлике и карактеристике које одређују европски културни простор, односно шта је то што чини Европљане блиским међу собом, односно толико различитим од других (у првом реду од држављана САД и Јапана).

При томе је аутор у својој помној анализи указао да се, заправо, оквири Европске економске заједнице у највећој мери и отварају према својој европској околини (посебно према државама Источне Европе). Тако долази до изражаја деловање друге европске регионалне организације – а то је Савет Европе који аутор назива „лабораторијом европских идеја“. Савет Европе окупља културне ствараоце, мислиоце и научнике чије активности добијају оживо-творење кроз Комисију за културну сарадњу Савета Европе где се остварују културни, научни и образовани садржаји ове регионалне европске организације. На тај начин култура онако како је одређује Савет Европе као „могућност појединца да се одреди у односу на свет - друштво и у односу на родну баштину како би схватио свој тренутни положај у циљу његове могуће измене и напретка“ добија посебно на значају.

Тако одређена култура и европски културни простор, односно његове детерминанте представљају основу за настајање „европског друштва“ које подразумева европске обичаје, европско навике, јавно мњење, европско право, европску јавну власт итд. Поред овог, постоје и друга схватања, која аутор такође излаже у свом монографском раду која тврде да нема европског друштва у смислу „његових посебних карактеристика“ јер Европа није ни друштво, ни држава, нити заједница, па се о њој може говорити само као о глобалном друштву, социјалном ентитету који поседује заједничку

културу. Како закључују поборници овог схватања Европа нема ни социолошку, ни конститутивну, ни националну димензију.

Треће поглавље ове монографске студије под називом „Европа нација и европски културни идентитет“ говори о европском културном корпусу или корпусу европске културне политике. Њена се основа налази у пројектима и активностима Савета Европе у циљу стварања европског друштва чији вредносни систем представља наслеђе заједничке европске културе. Заправо, аутор полази од укорењености европских држава у националном идентитету (држава – нација) чију легитимацијску основу представљају култура, језик, национална свест и историја, па се тек потом окреће према економији.

Почев од Римских уговора којима је утемељена Европска економска заједница (где култура уопште није ни поменута), „европска идеја“ је постепено добијала на значају и тако је довела до интеграције привреде и заједничког тржишта (слободне размене новца, робе и људи). Све је то временом довело и до културних последица јер је дошло и до стварања европског тржишта културних добара. А културна политика Европе се, полазећи од регионалних специфичности и регионалног идентитета (регионализма насупрот национализму) обликује према спољним изазовима (у првом реду изазовима САД и Јапана). При томе је често истиче транснационално утемељење региона засновано на заједничкој културној баштини о чему говори и пример Средње Европе. Тако с временом и настаје мултикултуралној друштво у коме равноправно коегзистирају различите културе европских народа и региона.

Последње поглавље носи назив „Европа и регионални културни идентитет“. Изложена су интересантна схватања о улози и значају региона за европски културни идентитет, што има посебан значај за сагледавање места и улоге региона југоисточне Европе (где спада и наша земља) у европском друштву уопште, а па тиме и у европском културном идентитету. Као врстан познавалац методологије научног промишљања, аутор и на овом месту прво полази од појамног одређења региона користећи и субјективистички и објективистички приступ при чему одређује елементе и карактеристике региона, да би потом навео и типичне класификације региона према њиховим специфичним карактеристикама. Тако се најчешће разликују следећи региони: етнички (културни), индустријски (урбани), топографски (климатски), економски (специјализовани), ад-

министративни, супранационални политичко-економски регион и др. уочавајући да се појам, одређење и карактеристике региона у Европи схватају на другачији начин него што је то случај са одређењем региона нпр. у Латинској или Северној Америци.

Појам региона нужно прате још два појма: регионална свест и регионализам. Управо богатство и различитост региона и међурегионална сарадња дају посебан квалитет европском тлу како закључује аутор. Они представљају основу за регионална повезивања која су данас толико многобројна и разнолика да је управо то посебна специфичност европског континента (где су посебно истакнути примери региона Алзаса који је спона повезивања немачке и француске културе и региона Средње Европе). Европски регионализам карактерише низ процеса о којима исцрпно говори ова студија, а међу којима се посебно истичу: а) официјелна сарадња региона у Европи, б) подстицање регионалног развоја, в) развој истраживачких делатности и примена нових технологија, г) размена информација, комуникација и сарадња региона, д) развој регионалних културних идентитета и ђ) развијање солидарности европских региона са спољним светом.

Значај овакве студије је још већи за нашу државу која се налази на путу евроатлантских интеграција јер она говори само о једном, додуше све значајнијем, аспекту европских интеграција, о „европском културном идентитету“ којем државе савремене Европе теже. На овај начин је домаћа културолошка, политиколошка, социолошка, психолошка, дипломатска, међународна, као и правна литература добила вредно дело које ће представљати незаобилазно штиво свим посленицима, како у области културе, менаџмента културе, културне политике, тако и у области међународних односа и европских интеграција.

Иако је ова књига намењена првенствено читаоцима у области културе, међународних односа и европских интеграција, она свакако представља и користан приручник и извор неопходних сазнања свима који се у процесу школовања и специјализације сусрећу са овом облашћу, али и свима који се у свакодневном раду у различитим културно-образованим садржајима сусрећу са „европском компонентом културе“. На тај начин је употребљивост и корисност издања ове врсте подигнута на највиши ниво управо због обиља значајних информација које читаоцу стоје на располагању у области савремене европске културне политике. Такав извор са-

знања може да буде корисно упутство и за конципирање, вођење и унапређење културне политике Србије, и то како према државама у окружењу, тако и према државама чланицама Европске уније, чијем чланству и наша држава тежи, посебно после ступања на снагу Лисабонског споразума крајем 2009. године.

Овом циљу је аутор подредио начин, предмет, метод, стил и садржину излагања посматране материје. У излагању ове обимне и сложене материје која задире у различите области од психологије, социологије, филозофије, политикологије до културе и међународних односа, аутор је вешто користио сву расположиву домаћу и инострану литературу и изворе података. Ове одлике указују да се ради о аналитичко-синтетичком раду који има велику педагошку, али и практичну и употребну вредност. Објављивањем ове монографске студије читаоци у Србији су добили ретку и јединствену прилику да се упознају са основним појмовима и категоријама које обухвата „европски културни идентитет“ и тенденцијама у савременој култури, што ће им свакако бити од користи за успешније укључивање у различите облике међународне културне, образовне и уметничке размене.

Иако је студија у првом реду усмерена на сазнавање савремене димензије европског културног идентитета, она је морала да идентификује и прошле, историјске облике европске културне свести. У том смислу, аутор је пошао од културног плурализма у европском простору приступајући Европи као мозаику културних микропростора коју чини мноштво националних, регионалних, класних, генерацијских и полних култура и субкултура које све заједно представљају основе стварања комплекса европског културног идентитета. При томе је посебно указано на значај уметничког стваралаштва (књижевност, ликовна, драмска, филмска и музичка и други облици уметности), медији њиховог вредновања и институционални систем дифузије, односно посредовања за афирмацију европског културног идентитета.

На крају аутор закључује да је могућ позитиван одговор на питање да ли постоји Европљанин. То је „лице које поред националног и регионалног идентитета поседује и такве одлике које му омогућују да свуда у Европи буде као код своје куће, односно да Европљанин не може да буде у изгнанству нигде у Европи“.